

UOT 902

İ.V.Sadıqova

*AMEA Arxeologiya və Etnoqrafiya İnstitutu
imaibrahim@mail.ru*

AZƏRBAYCANIN QƏDİM ABİDƏLƏRİNİ QORUYAN KOMİTƏNİN (AQAQK) MATERİALLARINDA LAÇIN RAYONUNUN ARXEOLÖJİ TƏDQİQATINA DAİR (XX ƏSRİN 20-Cİ İLLƏRİ)

Açar sözlər: Qafqaz, xristian abidələri, Laçın, küp qəbirləri, daş qutu qəbirlər
Məqalə hazırda Ermənistanın işğalı altında olan Laçın rayonunun arxeoloji abidələrinə həsr olunub.

Məqalədə XX əsrin 20-ci illərində göstərilən ərazidə Qafqaz Albaniyasının xaçpərəst abidələrinin arxeoloji tədqiqatları, qum torpağı, daş qutuları, memarlıq ölçüləri, ölçmə və s. söhbət açılır. Bu bölgədəki bəzi abidələrin öyrənilməsinə baxmayaraq, onların bir çoxu tədqiqat sahəsindən kənar qalmış və ya tam öyrənilməmişdir.

"Laçın. 1925-ci ilin payızında qazıntılar" məqaləsinin müəllifi V.Sısoyev Laçın rayonunun arxeoloji abidələrini araşdırmış və təhlil etmişdir. Bu materiallara və məlumatlara əsaslanaraq qədim Laçın torpağının tarixi və arxeoloji abidələrinin çox olduğu müəyyən edilmişdir.

И.В.Садыгова

АРХЕОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ ЛАЧИНСКОГО РАЙОНА В МАТЕРИАЛАХ АЗКОМСТАРИСА (В 20-Е ГОДЫ XX ВЕКА)

Ключевые слова: Кавказ, христианские памятники, Лачин, кувшинные погребения, гробницы из каменных ящиков

Статья посвящена археологическим памятникам Лачинского района, которые в настоящее время находятся под оккупацией армян.

В статье говорится об археологических исследованиях христианских памятников Кавказской Албании, кувшинных погребений, каменных ящиков, архитектурных обмеров, измерений и т.д. в указанном районе в 20-е годы XX века. Несмотря на то, что некоторые памятники этого региона были изучены, многие из них оставались за пределами изучения или были изучены не полностью.

Автором статьи «Лачин. Раскопки осенью 1925 г.» В.М.Сысоевым были исследованы и анализированы археологические памятники Лачинского района. На основе этих материалов и информации было выяснено, насколько обильно обладает историко-археологическими памятниками древняя земля Лачин.

I.V.Sadigova

ON ARCHEOLOGICAL RESEARCHES OF LACHIN DISTRICT IN THE MATERIALS OF AGTAGK (20s IN XX CENTURY)

Keywords: *Caucasian, christian monuments, Lachin, cube graves, stine box graves*

In the article is dealt with archaeological researches of Lachin district which is under the Armenian occupation.

In the article is given information about archaeological researches in mentioned district in 20s of XX century, Christian monuments of Caucasian Albania, cube and stone box graves, archaeological characteristic of monuments, their size and etc.

Despite the examination of some monuments in this area many monuments have not been fully studied yet, or not studied at all. In the article is analyzed the archaeological researches by author V.M. Sisoyev in the article titled "Lachin. Autumn studies in 1925 year". On the basis of these analyzes it is noted that Lachin district has ancient history.

Tarixi Azərbaycan ərazisinin əzəli torpaqlarından olan Laçın yüzillikləri əhatə edən böyük arxeoloji irsə malikdir. Qədim insan sığınacaqları, ilkin əkinçilik məskənləri, ulularımızın zəngin dünyagörüşündən xəbər verən dəfn yerləri, zirvələrə sığınan qala və istehkamlar, yalçın qayalara həkk olunmuş sirli təsvirlər, möhtəşəm şəhərlərin xarabalıqları əski dövrlərin maddiləşmiş yaddaşı olmaqla bu misilsiz irsin əsasını təşkil edir.

Erməni işğalı altında olan Laçın rayonu Azərbaycanın cənub-qərbində, dağlıq ərazidə yerləşir. Şimaldan işğala məruz qalan Kəlbəcər, şərqdən Xocalı, Şuşa və Xocavənd, cənubdan Qubadlı rayonları, qərbdən isə Ermənistanla həmsərhəddir. Rayon respublikamızın təbii sərvətlərilə zəngin guşələrindəndir. Ərazisində dünyada nadir ağac növlərindən hesab olunan qırmızı dəmirağac meşələri, çox sayda mineral su bulaqları, kobalt, uran, civə, qızıl, dəmir, müxtəlif rəngli mərmər yataqları, cürbəcür dərman bitkiləri vardır. 1924-cü ildə təsis edilmiş rayonun ərazisi 1883 kvadrat kilometr, əhalisi 65430 nəfər olmuşdur. 1992-ci il mayın 18-də erməni qəsbkarları tərəfindən işğal olunandan sonra rayon əhalisi məcburi köçkün kimi respublikamızın 64 şəhər və rayonunda məskunlaşmışdır. İşğal zamanı yüzlərlə günahsız insan şəhid edilmiş, yaralanmış, 1200-dən artıq körpə yetim qalmış, rayonun bir çox tarixi-dini abidələri məhv edilmişdir.

Təsədüfə deyil ki, əsrarəngiz diyarın çoxsaylı və eyni zamanda müxtəlif maddi-mədəniyyət abidələri hələ XX əsrin əvvəllərində diqqəti cəlb etmiş səngimək bilməyən axtarışlar və qazıntılar üçün mənbə olmuşdur. Nəticədə, az vaxt içərisində Laçında müxtəlif maddi-mədəniyyət nümunələrinin tədqiqinə başlanılmışdır. Burada vaxtilə yüksək ustalıqla hazırlanmış nəfis gil qablara,

silah nümunələrinə, gümüş və qızıldan hazırlanmış rəngarəng bəzək əşyalarına təsadüf edilmişdir.

1924-cü ilin iyul ayında Laçında ezamiyyətdə olan V.M.Sısoyev yazır ki, rayon ərazisindəki Ağoğlan çayı sahilində IX əsrdə inşa edilmiş və uzun müddət fəaliyyət göstərmiş Ağoğlan monastır kompleksi yaxınlığında Sultan-Baba məqbərəsi yerləşir. Burada üç balaça məqbərəyə də rast gəlinir. Bu məqbərənin diametri 4 metr və səkkiz güşəli günbəzdən ibarətdir. Divarların hündürlüyü 5 metrdir [1, s.36].

Möhkəm bazalt daşdan tikilmiş Ağoğlan monastırı məharətli konstruktiv həllinə görə alban xristian memarlığı abidələri içərisində xüsusi yer tutur. Monastır binasının daxili həcmi üç hissədən ibarətdir. Daşlardan hörülmüş açıq dam örtüyünü saxlayan hündür daş sütunlar silindrik formalı tağbəndlərlə tamamlanır. Məbədin daxili sahəsini işıqlandırmaq üçün divarlarda ensiz və uzunsov pəncərələr vardır. Ağoğlan çayının sağ sahilində Sultan kənddən 2-3 km məsafədə IX əsrin sonlarına yaxın tikilmiş Alban kilsəsinə rast gəlinir. Dəfn qəbirlərinin üstündə qartal, quş, insan həyatını xilas edən ilan şəkillərinə rast gəlinir [1, s.43]. 1925-ci ilin avqustun axırlarında Bakıdan Laçına gələn və icraiyə komitəsinin müavini işləyən Əsəd Qarayevə maraqlı tapıntı haqqında məlumatlar verilir. Məlumatda deyilir ki, burada yan-yana üç daş qəbirdən birində beş qızıl pul aşkar edilmişdir. Ə.Qarayev həmin qızıl pulları Azərbaycan Dövlət Muzeyinə təhvil vermişdir. 22-25 mm diametrə malik olan qalın qızıl pullar Bizans imperatoru XIII Konstantin Dukanın dövrünə aid edilir. İmperator Duka İsak I Komninin (1057-1059) oğludur. Konstantin Duka isə 1059-1067-ci illərdə imperator olmuşdur. Daha sonra ekspedisiyanın məlumatlarından aydın olur ki, 1925-ci ilin sentyabrın əvvəllərində Q.Sadiqi ilə birlikdə V.M.Sısoyev yenidən Laçına gəlir. Burada Laçın-Abdallar yolunun üstündə, şəhərdən cənub-şərqdə kiçik kurqan aşkar edilir. Kurqanın sahəsi 3x5 metr, bütünlükdə kurqanın yerləşdiyi təpənin sahəsi isə 15x15 metr civarındadır. Kurqanda qum və daşın qarışığından hazırlanmış daş-xaç qoyulmuşdur. Xaçın ölçüləri 1x0,75x0,30 m.; dörd hissədən ibarətdir və aşağı tərəfi bir qədər uzun məsafə təşkil edir. Xaçın düz ortasından iki üzüm budağının ayrılması təsvir olunub. Belə xaça indiyədək rast gəlinməyib [1, s.46]. Təsadüfə deyil ki, İsa peyğəmbərin möcüzələrindən biri də suyu şəraba döndərmək olub [2, s.174]. Görünür, xaçın üzərindəki həmin üzüm budağı şərəbin və məhsuldarlığın rəmzi kimi çəkilmişdir. Abidənin unikalığını nəzərə alaraq 1925-ci ilin yayında kurqana yaxın məsafədə birmərtəbəli (35x6 m.) ev inşa edilir. İkinci daş qəbirdə balaca saxsı küp və Bizans imperatoru Konstantinin qızıl pulu tapılmışdır. Həmin qəbirdən daha beş ədəd eyni ölçüdə küp aşkar edilir. Həmin küplərin içi dəmir pullar ilə dolu idi. Daş qəbirlərdən birində XI əsrə malik olan dəmir pullar əldə edilmişdir. Bu qəbirlərə albanların adət-ənənəsinə uyğun olaraq dəfn olunan insanların var-dövləti də qoyulurdu.

Təsadüf deyil ki, Strabon yazır ki, albanlar dəfn edilən insanla birlikdə bütün varidatını da qəbrə qoyurdular. Ona görə də onların övladları imkansız vəziyyətdə yaşayırdılar [3, s.477]. Laçın şəhərinə yaxın ərazilərdə üzüm bağlarına və böyük saxsı küplərə rast gəlinir. Belə küplərdən üçü icraiyyə komitəsinin zirzəmisində qorunub saxlanılır. Bu küplərin hündürlüyü 1,5 metr, diametri 16-18 sm., hər birinin çəkisi beş pud ağırlığındadır. Gildən hazırlanan bu küplərin üzəri qırmızı rəngli olmaqla yaxşı vəziyyətdə qalmışdır. Küplərin içində müxtəlif bəzək əşyalarına rast gəlmək mümkündür. Bu küplərin hər biri ayrı-ayrılıqda sal daşlarla örtülmüşdür. Mühəndis V.V.Kemetski və Moiseyev iddia edirlər ki, bu küplərin içində olan sümüklər insana məxsusdur. Amma sümüklər tamamilə çürümüşdür. Lakin digər küpdə olan sümüklər gənc insana məxsus olduğundan, həmin sümüklər çürüməmiş və hətta bəzi dişləri olduğu kimi qalmışdır. Üçüncü küpdə bir neçə sümük aşkar edilmişdir [1, s.47]. Küpdə dəfn etmə adəti olduqca qədimdir. Hələ e.ə. II minillikdə Kiçik Asiyada yaşamış xetlər ölülərini iki küpdə dəfn edirmişlər. Bu adət, yəni istər bir, istərsə də iki küpdə ölü basdırılmış küp qəbirlərə ən çox Azərbaycanda rast gəlinmişdir. Bu mədəniyyətin izlərini hələ XIX əsrdə aşkara çıxarmışlar. Bu barədə ilk məlumatı Emil Resler vermişdir [4, s.158].

1924-cü ildə Laçında olan yoldaş Zirixov qədim qəbirstanlığın yaxınlığında aşkar edilən küp qəbirlərdən dəmir ucluqlu tiyə tapıb muzeyə təhvil vermişdir. Həmin dəmir ucluğun içi boşdur, uzunluğu 12 sm, diametri 4,5 sm, qalınlığı isə 3 millimetrdir. Üzərində yanbayan altı yara izi vardır. Yuxarı hissəsində olan tutacaq yerinin uzunluğu 2 sm olmaqla burada iki böyük olmayan dəliyə də rast gəlinir. Görünür, bu kəsici alət kimi istifadə edilmişdir. Belə oxşar alətlərə Mil düzünün Qalatəpə şəhər yeri xarabalığında rast gəlinir. Hətta küp qəbirlərin aşkar edildiyi yerlərdəki yer adları qədim alban tayfalarından biri olan qarqarların adı ilə uyğunluq təşkil etdiyini bildirirlər. Bu fikri davam etdirən Ə.Ələkbərov küp qəbirlərin meydana gəlməsini daş qutu qəbirlərin sıradan çıxması ilə əlaqələndirir [5, s.34].

Daha sonra təlimatçı A.İ.Xmara V.M.Sısoyevin rəhbərliyi altında olan ekspedisiyaya könüllü şəkildə yaxşı vəziyyətdə olan qızıl dirhəm verdi. E.A.Poxomova görə bu pul Təbəristanı b.e. 780-ci illərdə idarə edən Mukatiliyaya məxsusdur. Pulun üzərində onun büstü təsvir edilmişdir. Pulun üzərindəki bütün şəkil təsvirlər sasani pullarına oxşayır. Pulun hər iki üzündə sönməz alov şəkli olmaqla, onun diametri 24-26 mm-dir, qalınlığı sasani pullarına uyğun qalınlıqdadır. Bu pul 1924-cü ildə məktəbin yaxınlığındakı bostandan tapılmışdır [1,s.48]. Belə pullardan Şamaxı rayonu ərazisindəki küp qəbirlərdə də aşkar edilmişdir [6, s.21]. Başqa maddi-mədəniyyət nümunəsi aşkar edilməmişdir. Laçına çəkilən yolun yaxınlığında A.Qarayev adı kərpicdən inşa edilmiş və ölçüləri 27x22x4 sm olan bir daş parçası tapmışdır. Bu daşın üzərində müxtəlif ölçülü yazıları görmək mümkündür. Yazıların oxunmasından

aydın olur ki, bu qədim Alban kilsəsinə aiddir [1, s.48]. Burada aparılan arxeoloji kəşfiyyat nəticəsində məlum oldu ki, Ayroxaçın yaxınlığında balaca bir kurqan vardır. Təxminən 10-16 sentyabr 1925-ci ildə aparılan arxeoloji qazıntılar nəticəsində ərazidən kilsənin özülünü və divarlarının bir hissəsi aşkar edilmişdir. Kurqandan isə insan sümükləri və daş qutu qəbirlər tapılmışdır. Sümüklər böyük insana məxsus olmaqla, uzunluğu 6-7 sm-dir. Burada kəllə sümükləri ilə yanaşı, beş insan sümüyü vardır. Çətinliklə demək mümkündür ki, bu sümüklər insanın hansı bədən əzələlərinə məxsusdur. Yaxınlıqdakı skeletin ətrafında çox da böyük olmayan bürünc tel biləklik, daha sonra bir neçə muncuq və bürünc bilərziklər bəzək əşyası kimi xaçın yanında tapılmışdır [1, s.49]. Bu baxımdan haqlı olaraq F.L.Osmanov yazır ki, küp qəbirlərdən aşkar edilən maddi-mədəniyyət qalıqları, abidənin dövrü və əhalinin məişəti haqqında geniş təsəvvür yaradır [7, s.71]. V.M.Sısoyevin aşkar etdiyi maddi-mədəniyyət nümunələrinin təhlili göstərir ki, Ağcabədi rayonu ərazisindəki Qalatəpədən tapılan maddi dəlillərlə uyğunluq təşkil edir. Buradan əldə olunmuş maddi dəlillər Qalatəpənin antik dövr əsas şəhərlərindən birinin qalıqları olduğu müəyyənləşdirmişdir [8, s.187-191].

Kurqanın şərq divarının yaxınlığında bütöv tapılan kəllə sümüyü braxikefal olmaqla qadına məxsusdur. Kəllə vertikal şəkildə torpağa basdırılmışdır. Dağılmış divarın yaxınlığında on iki dişi üstündə olan bir başqa kəllə sümüyünə də rast gəlinir. Həmçinin qəbirlərdən 23-ü zədələnməklə, bütövlükdə 26 muncuq nümunələri aşkar edilmişdir. Dəmir bilərziklər o qədər də çoxluq təşkil etmir. Bilərziklər və muncuqlar öz qədimliyi baxımından Bayernin qazıntısına məxsus Dilican yaxınlığındakı Redkin düşərgəsindəki tapılan bəzək əşyalarına oxşayır. Daş qəbirlər isə Resler və İvanovun Gəncədə və Şuşada aşkar etdiyi qəbirlərə bənzəyir. Buradan cənubda olan təpədə kiçik təkyənin qalıqlarına rast gəlinir. Dağılmış təkyənin uzunluğu 7 metr, daxili divarının eni 3 metr, qalınlığı isə 0,70 metrdir. Təkyənin şərq divarları istiqamətindən təxminən 0,70 m kənardə hündürlüyü 1 m, qalınlığı 0,45 m və uzunluğu 0,70 m olan qum daşdan düzəldilmiş qurban kəsilən yeri xatırladan mehraba rast gəlmək mümkündür. Bu qurbangahın böyük bir hissəsi torpaqda qalmaqla alban kilsəsinin mehrabını xatırladır. Qurbangahın üzərində qalın dördbucaqlı xaçın kobud, sadə görünüşü oyulmuşdur. Təkyənin daxilində yerləşən daş qəbirdən subdolixocefala məxsus kəllə sümüyü aşkar edilmişdir. Bu abidədən iki metr məsafədə qırmızı rəngli və böyük ölçülü aşağı hissəsində kiçik deşik açılmış küpə rast gəlinir. Küpün yaxınlığında sınımış şüşə qırıntıları vardır [1, s.51]. Belə qəbirlərə Goranboy ərazisində aşkar edilib öyrənilmiş küp qəbirlərdə də rast gəlinmişdir [9, s.75]. İki metr dərinlikdə yerləşən qəbirdə siçan yuvasına, yumurta qabıqlarına da təsadüf edilir. Burada aşkar edilən küp qəbirlərdən qəbir boyu qazılmış çuxurlar və onların içərisində od izlərinə rast gəlinmişdir. Görünür, küpdə dəfn zamanı həmin çuxurlarda od yandırılması

müəyyən bir adət və dini ayini icra etmişlər. Belə küp qəbirlərə İsmayılı rayonu ərazisindəki Qalagah, Mollasaqlı [10, s.5], daha sonra Mingəçevirdə rast gəlinmişdir [11, s.78]. Bu tapıntının qərbində yerləşən və iki metr dərinlikdə aşkar edilən qəbirin ölçüləri 1,80x0,50 m olmaqla, buradan ayaq sümükləri aşkar edilmişdir. Belə küp qəbirlərə Şamaxı [12, s.114] və Cəlilabad rayonu ərazisində də rast gəlinir [13, s.173].

Bütün daş qəbirlərin ümumi görüntüsü belədir: eni qısa daş plitədən inşa edilməklə, küncləri, yəni uzunluğu iki-üç daş plitədən, üstü isə iki-üç plitədən ibarət sal daşlarla örtülürdü. Daş qəbirlər əsasən beş daş plitədən inşa edilirdi. Qazıntılar bərk, tamamilə toxunulmayan və ayrıca bir təbəqə olan sarı gilli torpaqla nəticələndi. Qazıntıni bitirdikdən sonra V.M.Sısoyev Laçın-Abdallar yolunun 200 metrliyində iki mağaranın olması haqqında məlumat alır. Mağaranın on metrliyində tarixi daş qəbirlərə rast gəlmək mümkündür. Həmin qəbirlərin uzunluğu 52 sm, dərinliyi 32 sm, uzunluğu isə təxminən bir metrə yaxındır [1, s.52].

Bu ərazinin yaxınlığından 1925-ci ilin noyabr ayında A.Qarayev əl dəyirmanı taparaq dövlət tarix muzeyinə təhvil vermişdir. Birmənalı şəkildə demək olar ki, Laçın rayonunda da küp qəbirlər Mingəçevirdə olduğu kimi, “qədim mədəni laylarda təbəqələşmənin maddi-mədəniyyət qalıqlarını özündə saxlamaqla arxeoloji mədəniyyəti özündə ehtiva edir [14, s.12]. Küp qəbirlər ilk insan məskənlərindən birinin bu bölgədə yarandığını söyləməyə imkan verir. Belə küp qəbirlərinin analogiyasına Salyan rayonu ərazisində aşkar edilən Babazanlı qədim yaşayış məskənində də rast gəlmək mümkündür [15, s.14]. Aparılan arxeoloji tədqiqatlar nəticəsində aydın oldu ki, Laçın rayonunun Malibəy kəndində aşkarlanmış üç at heykəlli qəbir daşında (XVI-XVII əsrlər) və Almazzisxevndə yerləşən (XIV əsr) at heykəlli abidənin arxa tərəfində həkk olunan üç üfqi və bir şaquli xətt çox maraqlıdır. Qafqazda Azərbaycan xalqının təşəkkülündə mühüm rol oynamış qədim türk tayfalarının məskunlaşmasını müəyyən etmək olar. Laçın rayonunun Malibəy, Güləbird, Cicimli kəndlərində at heykəlli qəbir daşlarında günəş simvolunun və əlində quş tutmuş insanın təsvirləri vardır. Məlumdur ki, Humay quşu qədim türk xalqlarının tanrısı olmuşdur və bunun abidələrin üzərində təsviri, güman ki, abidələri dağılmaqdan qorumaq məqsədi daşıyırdı. Laçın rayonunun Cicimli kəndində 1790-1791-ci ildə çaylaq daşından düzbucaqlı planda tikilmiş məscid binası da olmuşdur. Laçının Ağoğlan məbədinə gedən yolun sağında XVI əsrin at heykəlli və sənduqə formalı qəbir daşları vardır. Həmçinin, Laçın rayonunda Məlik Əjdər türbəsi, Mirik kəndində XV əsrə aid Alban məbədi, Minkənddə XV əsrə aid məbəd, Qarıqışlaq kəndində XI əsrə aid Dəmirovlu piri, Ərikli kəndində XVI əsrə aid Qarasaqqal türbəsi vardır. Laçının tarixi-dini abidələrinə gəldikdə isə, erməni işğalı altında olan abidələr əsasən bunlardır: Ağoğlan məbədi (IX əsr) – Kosalar kəndi məbədi, körpü (X əsr) – Aşağı Fərcan kəndi

İkitağlı körpü, məbəd (XV əsr) – Minkənd kəndi Qala, məbəd (XV əsr) – Mirik kəndi Ərəb yazıları ilə trapesiyavarı başdaşı (1398-1399-cü illər) məbəd (XVII əsr) – Əhmədli kəndi məscid (1718-ci il) – Qarqışlaq kəndi məbəd – Vağazin kəndi At və sandıq şəklində olan başdaşlar (XVI əsr) mağara, məbəd – Hoçaz kəndi məscid – Piçənis, Əhmədli, Qaragöl, Şəlvə kəndləri məscid, məbəd – Piçənis, Şəlvə, Qoçu kəndləri məbəd - Korcabulaq kəndi Düzbucaqlı məscid (1790-1791) – Cicimli kəndlərində yerləşirdi. Ziyarətgahlarından isə bunları qeyd etmək olar: Məlik Əjdər türbəsi (XIV əsr) – Cicimli kəndi, Araxışda türbəsi (XVI əsr) – Ərikli kəndi, Qarasaqqal türbəsi (XVI əsr) – Ərikli kəndi, Xəlifə türbəsi (XVII əsr) – Malxələf kəndi, Türbə (XVII-XVIII əsrlər) – Cicimli kəndi, Türbə (XIX əsr) – Zeyvə kəndi, Ağa Baba piri – Seyidlər kəndi, Əli bulağı piri – Hocaz kəndi, Xəlif piri – Məlikpaya kəndi, Niyyət piri, Seyid Kərimin ocağı – Farraş kəndi, Sultan Baba piri – Qarqışlaq kəndi, Yer daş piri – Qarakeşiş kəndi, Türbə – Güləbird kəndi, Ağbaxt xeyir türbəsi – Əhmədli kəndi, Xəlifə qəbri ziyarətgahı – Malıbəy kəndi, Soltanbaba türbəsi – Zeyvə kəndi, Şeyx Əhməd türbəsi – Zeyvə kəndi, Alı Xəlifə ocağı – Böyük Seyidlər kəndi, Seyid Hüseyn ağa ziyarətgahı – Böyük Seyidlər kəndi, Güllü qəbir piri Böyük Seyidlər kəndində inşa edilmişdir. Rayonun tarixi memarlıq abidələri isə əsasən bunlardır: Kurqanlar (dəmir dövrü) – Ziyrik kəndi, Govur qalası (XI əsr) – Pircahan kəndi, Uşaq qalası, Böyük Bulaq (XV əsr) Bulaq (XVII əsr) - Pircahan kəndi, Birtağlı körpü – Şeytanlı kəndi, Soltan Əhməd sarayı (XIV əsr) – Soltanlar kəndi, Daşdan yonulmuş üç at heykəli (XIV əsr) – Malıbəyli, Güləbird kəndləri, Həmzə Soltan sarayı (1761-ci il) Körpü (XVIII əsr) – Abdal kəndi, “Qız qəbri” kurqan (dəmir dövrü) – Güləbird kəndi, Sadınlar qalacağı Quşçu kəndində yerləşir [16, s.27].

Ümumilikdə, V.M. Sisoyev Laçın rayonunda küp və daş qutu qəbirlərdə aparılan arxeoloji qazıntılar zamanı diametri 35 sm olan uşaqlar üçün, sadə, dairəvi bilərziklər, dörd böyük və beş balaca olmaqla, diametri 6 sm, eni isə 5 mm təşkil edən bir-birinə bitişik ikili dəmir bilərziklər aşkar edilmişdir. Burada müxtəlif rənglərə məxsus və 18x17 ölçüsündə olan muncuqlar, daha sonra tiyəsinin diametri 10 sm, uzunluğunun diametri 5 sm, qalınlığı 3 mm təşkil edən dəmir ucluqlar əldə edilmişdir [1, s.53].

Beləliklə, AQTAKK-nin (azkomstaris) XX əsrin 20-ci illərinə aid materiallarında Laçın rayonunda aparılan arxeoloji tədqiqatlarda müfəssəl nümunələrin tədqiqi bu gün də aktual olaraq öz əhəmiyyətini itirməmişdir.

ƏDƏBİYYAT

1. *Сысоев В.М.* Лачин. Баку: Изв. Азкомистариса, 1927
2. *İsmayilzadə P.* Muğanın təsərrüfat həyatı. Bakı: Xəzər Universiteti, 2009

3. *Страбон*. География, кн. XXI, перевод Г.А.Страгановского, Москва, 1964
4. *Реслер Е.* Отчеты о раскопках в Шушинском уезде за 1895 год. ОАК, СПб, 1897
5. *Алекперов А.К.* Кувшинные погребения в Азербайджанской ССР. Исследование по археологии и этнографии Азербайджана, Баку, 1960
6. *Пахомов Е.А. и Бахмутова М.В.* Дневник по раскопкам кувшинных погребений с 3 по 21 апреля 1938 г. МАИ ИАН Азерб. ССР, инв. № 760
7. *Osmanov F.L.* Azərbaycanca küp qəbirlərinin meydana gəlməsi və yayılması məsələlərinə dair (Mil düzündə son arxeoloji tədqiqatlar əsasında). Azərbaycanın maddi-mədəniyyəti. X c., Bakı: Elm, 1987
8. *Əliyev T., Babayev F., Hüseynova T., Əliyev V.* Qalatəpə şəhər yerində olan nekropolda arxeoloji tədqiqatlar. 2009-cu ildə Azərbaycanda aparılan arxeoloji tədqiqatlar. Bakı, 2010
9. *Hüseynov M.* Naftalan-Goranboy arxeoloji ekspedisiyasının apardığı arxeoloji tədqiqatlar -2011. Bakı, 2012
10. *Osmanov F.L.* İsmayılı rayon ərazisində 1964-cü il arxeoloji tədqiqat işlərinin hesabatı. Azərbaycan SSR EA Tarix institutunun elmi arxivi № 5779
11. *Qaziyev S.M.* Mingəçevirdə arxeoloji yadigarlar. АММ, I c., Bakı, 1989
12. *Нуриев А.Б.* Новые данные о датировке культуры кувшинных погребений Азербайджана. “1964-cü ildə SSRİ-də arxeoloji və etnoqrafik tədqiqatların yekunlarına həsr olunmuş sessiyanın materiallarının tezisləri”. Bakı, 1965
13. *Ələkbərov A.İ., Mirabdullayev A.M., Əzizov T.H.* Cəlilabadda arxeoloji tədqiqatlar. Azərbaycanda arxeoloji tədqiqatlar - 2011, Bakı, 2012
14. *Qaziyev S.M.* Mingəçevir küp qəbirləri albomu. Bakı, 2010
15. *Məmmədov A.M.* Salyan antik və orta əsr abidələri. Salyanın tarixi, arxeologiyası, etnoqrafiyası və memarlığı / Elmi praktik konfransın materialları, 28-29 dekabr 2011
16. *Qarabağın Yaddaş kitabı*. Bakı: MHS-poliqrafiya nəşriyyat evi, 2010